

УДК 821.161.2-09

ДО ПИТАННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЗМ ПРОЗИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Вісич О. А.

Музей Лесі Українки, Ялта, Україна

У статті розглядається своєрідність образів чоловіків у прозі Лесі Українки та еволюція їх характерів. Основна увага приділяється психології чоловіків-інтелігентів у модерних оповіданнях письменниці.

Ключові слова: тип, гендерні ролі, психологізм.

Творчість Лесі Українки неодноразово ставала об'єктом літературознавчих досліджень, проте переважна більшість науковців обирали предметом своїх студій поетичний та драматичний доробок, оскільки саме вони вважаються найвагомішою частиною творчості письменниці. Аналізу прози присвячено всього кілька наукових розвідок: «Леся Українка – прозаїк» О. Бабишкіна, «Проза Лесі Українки» Л. Кулінської, «Художня проза Лесі Українки. Творча історія» Т. Третяченко та ін. Важко визначити, що зумовлює брак уваги до однієї з іпостасей творчого генія Лесі Українки. Вітчизняне літературознавство виробило низку стереотипів щодо місця прози авторки в літературному процесі кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Досі поширеною є думка, що оповідання письменниці значно слабші як за її власну драматургію, так і за набуток прозаїків того часу взагалі. Однак прискіпливіший погляд на оповідання письменниці дає підстави стверджувати, що і в прозовій манері Леся Українка досягла майстерності, запропонувала вельми цікаві новації, а художній код прозової спадщини авторки потребує більш ретельної дешифровки.

У сучасних нечисленних студіях, що торкаються прози Лесі Українки (В. Агеєва, Т. Гундорова, М. Крупка тощо), переважає феміністична критика. Внутрішній світ жінки та її соціальне оточення дійсно постійно перебували у центрі уваги письменниці, що працювала в різних жанрах. Не стала виключенням її проза, де чоловіки переважно займають маргінальне місце, нерідко виступаючи пасивним атрибутом жіночого світу. Проте другорядні чоловічі постаті в творах письменниці зображені самотньо та заслуговують на окреме вивчення, що і є завданням цієї статті.

Як відомо, стиль Лесі Українки – прозаїка еволюціонував, що свого часу відзначив ще Олег Бабишкін. Це не могло не позначитись на певній строкатості образної системи. Загалом оповідання письменниці можна умовно поділити на 2 групи:

- 1) народницька імітація;
- 2) імпровізаційна проза, що складає модерністські пошуки авторки.

Першу групу складають оповідання «Така її доля», «Святий вечір», «Волинські образки», «Одинак». У творі «Така її доля» розкривається проблема шлюбу та абсурдної пасивності жінки перед нав'язаними мускулінним суспільством стереотипами. Пунктирний образ чоловіка-п'янички існує також лише як

стереотипний знак у творі. Народницький стиль та наївна прямота висвітлення провідної ідеї твору свідчать про незрілість авторського почерку. Проте вже в цьому тексті Леся Українка окреслює одне з основних гендерних питань, над яким міркуватиме протягом всього творчого шляху.

Оповідання «Одинак» так само має народницьке забарвлення. Проте на сей раз в центрі уваги – трагічна доля молодого рекрута, якого силою відправляють до війська. Оповідання має символічну назву, що віддзеркалює соціальний статус героя (Корній – єдиний син у матері), його психологічний стан та прогнозує недалеке майбутнє. Адже після шести років рекрутської служби він може залишитись без матері, яку нема кому доглядати у чужій сім'ї. Не дочекається його і кохана, що вповні залежна від своєї матері.

Напруга зображення досягається завдяки прийому трагічного мовчання, що з роками у драматургії Лесі Українки набуде особливого значення, скажімо, у драматичному діалозі «Айша та Мохаммед». Образ Корнія втілює водночас мовчазну приреченість та латентну непокору, що готова вибухнути потужною енергією проти гнобителів. Риси, притаманні Корнію, відтворенні у пізніших творах письменниці при зображенні лицарів за духом, а не за статусом. Зокрема певна еволюція цього типу спостерігається у ліро-епічному творі „Роберт Брюс, король шотландський”.

Друга, більш об'ємна, група оповідань Лесі Українки багатша нюансами у зображенні чоловічих образів. Талант письменниці-модерніста виявляється у поглибленні психологізму характерів, витонченості художньої деталі та семіотичній щільності тексту.

Одним з кращих оповідань Лесі Українки вважається «Над морем», що було написано за мотивами кримських спогадів. Серед його персонажів образ Анатоля скоріше є епізодичним і маркується як типовий гульвіса, дон-жуан. Насправді не лише він полює за легковажними панночками, але і вони задивляються на помітних франтів, шукаючи «пошлого романсу з бульварним французьким романом» [1, с. 270]. Письменниця ретельно змальовує зовнішній вигляд Анатоля, що є цілком промовистим: «Оддалік показався панич у ясному англійському костюмі, в жокейській шапочці і з хлистом у руці. Він ішов тією самою модною походом, що паничі в отелі «Россия» [3, с. 171]. Маловиразним залишається обличчя чоловіка: спочатку оповідачка його не змогла розгледіти, а пізніше воно справляє на неї таке враження: «Звичайне прилизане обличчя... Коли ми бачимо на картинах такі обличчя, то кажемо, що вони намальовані погано, по-ремісницькому, немов з картону вирізані і лаком наведені» [3, с. 173]. Почувши з вуст кавалера репліки типового ловеласа, оповідачка остаточно збайдужіла до нього. Незабаром «картонно-лакованого» Анатоля біля шукачки розваг Алли Михайлівні замінює молодий офіцер, що також звертає на себе увагу лише «ясними гудзиками та еполетами». Він також, очевидно, належав до дон-жуанівського списку курортної Ялти; про його перемогу над Аллою Михайлівною свідчить «біла пелеринка» у його руці. Отже, в оповіданні «Над морем» авторка обмежується поверховим зображенням чоловіків, які є лише узагальненими емблематичними типами. Поряд

зі схематичними образами молодих ловеласів запам'ятовується також робітник з відром зеленої фарби, якого відкрито зневажає багата курортна публіка.

В оповіданні «Розмова» в'януха, хвора актриса розказує закоханому молодому поетові історію своєї фатальної любові. Леся Українка створила крізь суб'єктивну призму спогадів актриси опосередкований образ чоловіка: «Він був – і тепер єсть – літератор [...] звичайний, «рядовий», пише театральні рецензії і провадить який-небудь відділ у провінціальній газеті [...]. Іскри божої у нього в писаннях нема, сього навіть мені не здавалось ніколи, але мені здавалось, ні, я в тому певна, що в ньому самому іскра божа, що вона світиться в його очах, і що в голосі його є те, чого бракує його фразі» [3, с. 261]. Бездарний журналіст знаходиться у полоні патріархальних цінностей і втрачає через це своє кохання. Сильне пристрасне почуття героїв стає жертвою забобонів та гордині, адже журналіст відмовляється жити за рахунок жінки – популярної актриси, воліючи краще приректи її на злиденне життя без сцени, з мертвим тягарем вмираючого хисту. Однак письменниця не ставить за мету однобоке викриття залежності від фальшивих гендерних ролей, що диктує заскоружлий соціум. Момент важкої останньої зустрічі з актрисою є кульмінаційним у цьому творі й насичений особливою похмурістю: убогий побут, жінка, чужа по суті, тотальна нереалізованість – таким постає колишній коханий перед очима знаменитої акторки. Проте Леся Українка все ж таки не впадає в крайнощі карикатури або сентиментального співчуття. І серед сірих буднів журналіст не втратив „божої іскри” в очах, за яку його так любила головна героїня. Мотив чоловічої нереалізованості письменниця більш рельєфно студіюватиме у драматургії.

В оповіданні «Пізно» розкрито два чоловічі образи. Обидва з них безіменні й умовно позначаються «перший чоловік» та «теперішній чоловік». Леся Українка пропонує дві моделі подружніх стосунків, в центрі яких одна жінка. Перший чоловік – слабка, неяскрава особистість, що до нестями кохає дружину та потурає всім її забаганкам: «Вона дозволяла йому любити себе і вважала се за велику ласку» [3, с. 103].

Другий обранець – молодий доцент, а згодом професор, потребував чогось більшого ніж бальне виблискування своєї жінки. Його спроби налагодити душевний та інтелектуальний зв'язок з дружиною потерпіли поразку: «...йому хотілось, щоб вона укупі з ним сиділа над політичною економією, робила переклади для нього, вона ніколи не могла зрозуміти, навіщо йому се, коли найшлось би багато далеко кращих перекладачів, аби тільки він захотів» [3, с. 103]. Відтак він віднаходить свободу і дає право дружині жити так, як їй заманеться, не відмовляючи собі у втілі постійно кепкувати над зовнішністю, розвагами та відданістю жінки. Б. Якубський, високо оцінюючи оповідання «Пізно», проводить паралелі з драматичним діалогом «Айша та Мохаммед», вбачаючи спільні мотиви у цих творах, що дає підстави говорити про спадкоємність текстів [4]. Отож, в першому і другому випадку коло комунікації подружжя розірване, але відповідальність за це Леся Українка не поклала виключно на чоловіків, радше вони виглядають жертвами жіночого егоцентризму. Відзначимо, що в черговий раз письменниця змальовує чоловічі характери опосередковано, крізь призму спогадів своїх героїнь. Однак з часом

авторку все більше цікавить внутрішній світ чоловіка-інтелігента, що підтверджує оповідання «Помилка (Думки арештованого)».

Образи цього твору можна порівняти з головними персонажами драматичної поеми «Руфін і Прісцилла». Їх споріднює ситуація, у якій чоловіки потерпають від ідеологічних пріоритетів, обраних їхніми коханими, що постають цілісними особистостями, здатними на жертву заради громадянських інтересів. Слід зазначити, що героїня оповідання «Помилка» Галя має виразну чоловічу структуру характеру, в той час як герой, від імені якого ведеться розповідь, «відзначається певною фемінністю, яка проявляється як здатність до саморефлексії, емоційність, тонкість нервової будови. Він стоїть вище будь-яких гендерних стереотипів, бо він людина іншого складу – він митець-письменник» [2, с. 254]. Нерідко герой «Помилки» ловить себе на тому, що він одягає маску, маскує він і своє по-жіночому вразливе ество: «Як я заздрю жінкам, що в них завжди сльози готові!.. А ще ся вічна комедія перед самим собою, сей страз «сентиментальності», «бабство», як се безглуздо! Епічні герої плакали, не соромлячись, і проте були справжніми, щирим героями, а ми? тільки над сльозами і маємо владу, більш ні над чим...» [3, с. 312]. Природжений талановитий лірик, закохавшись у Галину, людину дії зі сформованими переконаннями, поет перестає писати вірші. А згодом задля коханої береться за громадянські теми і навіть принизливі для нього обов'язки коректора пропагандистської літератури. Наступним кроком його гри стає участь у ризикованих справах підпільників, що і приводить його до в'язниці, «камінної скрині». Саме там арештований піддає жорсткому аналізу передісторію свого абсурдного героїзму. На жаль, оповідання «Помилка» залишилось незавершеним, логічний хід думок обривається, тому робити остаточний висновок щодо характеру чоловіка досить складно. Водночас, це найбільший за обсягом твір, де в центрі уваги письменниці опиняється власне чоловіча душа.

Таким чином, в прозі Лесі Українки чоловіки виконують переважно маргінальні ролі. Однак письменниці вдалось проникнути у таїни чоловічої психології та створити низку оригінальних характерів, причому в останніх творах вони стають дедалі виразнішими та змістовнішими. Умовно прозовий доробок Лесі Українки можна назвати тренувальним майданчиком, де вона тільки почала розробляти образи, що увічнені в драматургії авторки. З певністю можна стверджувати, що саме з оповідань письменниці постали амбівалентні чоловічі характери Короля Брюса, Руфіна, Мохаммеда, Дон Жуана та інших.

Список літератури

1. Бабишкін О. Леся Українка – прозаїк // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К., 1954. – С 256 – 279.
2. Крупка М. Концепція особистості жінки в прозі Лесі Українки // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Т. 3. – Луцьк, 2006. – С. 160 – 245.
3. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – Т. 7. – 566 с.
4. Якубський Б. Белетристика Лесі Українки // Українка Леся. Твори: У 10 т. – Т. 9. – Нью-Йорк. – 1954. – С. 5 – 27.

Висыч А.А. К вопросу о психологизме прозы Лесии Украинки/А.А.Висыч// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 201-205

В статье рассматривается своеобразие образов мужчин в прозе Лесии Украинки и эволюция их характеров. Основное внимание уделяется психологии мужчин-интеллигентов в современных рассказах писательницы.

Ключевые слова: тип, гендерные роли, психологизм.

Visych O.A. Men characters in Lessia Ukrainka's prose/ O.A. Visych// Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 201-205

The article deals with the specific of men's images in prose of Lessia Ukrainka and their characters' evolution. The main attention is spared to psychology of men-intellectuals in the modern stories of authoress.

Key words: type, gender roles, pychologic.

Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2010 року